

Персида С. Лазаревић DI GIACOMO*
Università degli Studi "G. d'Annunzio"
Chieti-Pescara

Оригинални научни рад
Примљен: 15. 12. 2025.
Прихваћен: 15. 6. 2026.

ДРАМЕ ДУШАНА КОВАЧЕВИЋА У ИТАЛИЈИ

У овом раду разматра се рецепција драма Душана Ковачевића у Италији. Познат пре свега као сценариста филма *Подземље*, Душана Ковачевића италијанска публика упознала је још 1977, кад је у Риму гостовао Ателје 2012 са *Маратонцима*. Године 1985. изашао је превод *Балканског шпијуна* од стране Алесандра Дамијанија, а 2010. објављене су четири Ковачевићеве драме – *Професионалац*, *Доктор Шустер*, *Контејнер са пет звездица* и *Балкански шпијун* – под заједничким насловом *Underground teatrale*, у преводу Драгана Мраовића и Милице Кадић. *Доктор Шустер* је затим изведен у Трсту 2016. године и изузетно је примљен од стране критике и публике. Италијанска критика и публика из узетно цени дело Душана Ковачевића и свакако да су пожељни даљи преводи нашег најчувенијег драматурга.

Кључне речи: Душан Ковачевић, драме, рецепција у Италији.

Име Душана Ковачевића, нашег најзначајнијег савременог драматурга, тешко да значи нешто за данашњег италијанског читаоца. Но ако се помене филм *Underground* (*Подземље*, 1995), онда се свакако призива један парадоксално срећан период наше уметности ван Србије у једном несрећном периоду српске прошлости. Име Емира Кустурице, захваљујући награди у Кану, личности самог режисера и значаја филма, било је нарочито тада, али и за време бомбардовања Србије, учестало у медијима те у стручној литератури (Ферић 1999) и публицистици (Веки 1999: 18, 92, 111; уп. Стефановић 2011). Име Душана Ковачевића, међутим, пропатно се појављује као сценариста филма и повремено је дефинисан као драматург (Б. а. 2008). Такође као сценариста привукао је пажњу кад је филм *Професионалац* 2003. године добио награду *Platinum Award* на манифестацији *EuropaCinema* у Виареџу (Viareggio) (Силвестри 2003). У шестом Апендиксу чувене италијанске енциклопедије *Treccani* (Трекани) онлајн, пак, појављује се приказ италијанског слависте Барбаре Ломаџистро (Barbara Lomagistro) о нашем драматургу,

* persida.lazarevic@unich.it; <https://orcid.org/0000-0003-3107-4283>

где после биобиблиографских података ауторка истиче о стваралаштву Душана Ковачевића:

La creazione di K. è basata sulla verosimiglianza e sulla consequenzialità delle situazioni, in cui si muovono personaggi costruiti come veri e propri 'caratteri', ma con una complessa struttura psichica. K. ne approfondisce la psicologia, mostra quanto vi sia in essi di originale e irripetibile, facendoli interagire in una realtà in cui il male trionfa sul bene. Spesso perciò i personaggi di K. sono persone ossessive, a volte con pronunciate caratteristiche maniacali, in lotta solitaria contro un nemico camaleontico e indefinito. In realtà le sue commedie sono costruite con un materiale che potrebbe servire anche per un dramma serio. In *Maratonci trče počasni krug*, per es., il rampollo di una famiglia mafiosa, non essendo riuscito a sfuggire al proprio ambiente, ne diventa il peggior rappresentante; in *Radovan Treći*, un despota domestico si scontra con la famiglia del seduttore della figlia ma, quando ne constata la forza, passa dalla sua parte, tradendo le proprie convinzioni patriarcali e rivoltandosi contro ciò che ha difeso fino a un momento prima. La trasformazione di contenuti evidentemente tragici in situazioni da commedia passa attraverso l'uso del grottesco, senza peraltro sconvolgimenti (tranne pochi casi eccezionali) nell'assurdo: l'assurdo si manifesta in vicende quotidiane, che dal punto di vista psicologico appaiono del tutto verosimili. A parere dei critici è proprio *Radovan Treći* la commedia che dispiega nel modo più esemplare il meccanismo della scrittura di K.: gli eventi evolvono in modo graduale, fino a raggiungere una confusione indescrivibile che si risolve in un rivolgimento assurdo e inaspettato, rendendo i personaggi, immersi nel caos della vita, ancora più risibili.¹

Но, оно што је занимљиво јесте да је Душан Ковачевић ипак био познат италијанској стручној и широј публици, у суштини, доста пре изласка филма *Подземље*. Тако је још 1977. године, на манифестацији *Premio Roma* (Награда Рим), која је Италији пружала могућност да се сваке године упозна са представама других земаља, та година била посвећена само једној земљи, Југославији. Тај догађај је одржан у сарадњи са Министарством туризма и забаве Италије, затим регије Лацио и Савезним институтом за међународну научну, техничку, културну и васпитну сарадњу СФРЈ, и подразумевао је филмски и драмски фестивал, концерте, изложбе и јавне дебате. Што се тиче позоришта, Југославију су представљале три драме са репертоара Атељеа 212, од којих је једна била *Маратонци трче почасни круг* у режији Љубомира Драшкића. Представа је играна у најстаријем модерном европском позоришту (основаном 1727), римском *Teatro Valle* (Театар Вале). У приказу за

¹ Ломађистро 2000: „Ковачевићево стваралаштво заснива се на веродостојности и доследности ситуација, у којима се крећу ликови конструисани као праве 'личности', али са сложеном психолошком структуром. Ковачевић залази у њихову психологију, показујући њихову оригиналност и јединственост, чинећи да у стварности долази до интеракције где зло тријумфује над добром. Ковачевићеви ликови су често опсесивни, понекад са израженим манијачким цртама, борећи се сами против камелеонског и недефинисаног непријатеља. Заправо, његове комедије су конструисане од материјала који би могао послужити и као озбиљна драма. У драми *Маратонци трче почасни круг*, на пр., потомак мафијашке породице, не успевши да побегне из своје средине, постаје њен најгори представник; у *Радовану Трећем*, домаћи деспот се сукобљава са породицом заводника своје ћерке, али када види њихову снагу, придружује им се, издајући сопствену патријархална уверења и буњећи се против онога што је раније бранио. Трансформација очигледно трагичног садржаја у комичне ситуације постиже се употребом гротескног, међутим, без скретања (осим у неколико изузетних случајева) у апсурд: апсурд се манифестује у свакодневним догађајима, који са психолошког становишта делују сасвим вероватно. Критичари сматрају да је *Радован Трећи* комедија која најбоље илуструје Ковачевићев механизам писања: догађаји се постепено развијају, достижући неописиву збрку која се разрешава апсурдним и неочекиваним обртом догађаја, чинећи ликове, уроњене у хаос живота, још смешнијим” (прев. П. Л.).

тај догађај писац, сценариста, позоришни критичар и универзитетски истраживач Данте Капелети (Dante Cappelletti, 1946–1996) рекао је конкретно за *Маратонце*, који су у домовини „имали веома успеха”:

Va fatta subito una premessa: al Teatro Valle di Roma la traduzione simultanea si è presto interrotta e il pubblico ha dovuto contentarsi di indicazioni offerte a voce, durante alcune interruzioni all'interno dell'azione scenica. Questo va detto perché, a nostro avviso, si è persa quella fruizione continuativa che il teatro impone. Certamente molti elementi della rappresentazione hanno finito per appiattirsi o sfuggire ad una più corretta lettura. L'opera di Kovacevic è una specie di "farsa nera", con un crescendo di azioni criminali visti in chiave grottesca. Si parla di una strana famiglia, formata da sei membri, proprietari di una curiosa impresa funebre dal nome "Alloggio eterno". Da più di cento anni si occupano della vendita di bare che, dopo aver utilizzate, di notte rimettono in circolazione. Sono quasi tutti vecchi, alcuni hanno età che superano di molto i cento anni: sono vecchi indistruttibili, sensuali e assetati di vita, privi di ogni scrupolo morale e pronti a qualsiasi cosa che rientri nell'ambito della loro convenienza. Il loro autoritarismo crea una barriera assurda e grottesca con il nipote (o pronipote) che, viene schiacciato e allontanato dal "nero" clan. Quello che si è perso, nella rappresentazione offerta a Roma, era, a nostro avviso, il grottesco, i toni della farsa e la particolare comicità. Tuttavia gli attori ci sono parsi ad un grande livello, anche se la regia non offriva particolari spunti, preferendo rimanere all'interno di certi luoghi comuni e modelli rappresentativi troppo ricorrenti (il regista era Ljubomir Draskic). Abbiamo saputo che questa commedia ha avuto un grande successo presso i pubblici dei paesi dell'Europa orientale, in particolare in Polonia. Il fatto ci sembra comprensibilissimo se si pensa solo al valore di critica sociale e politica che un lavoro del genere contiene dentro di sé. Comunque si deve ammettere anche una distanza oggettiva e di gusto per un pubblico come quello italiano.²

У торинском часопису *East Journal* доста касније ће млади проучавалац политичке ситуације Балкана Давиде Денти (Davide Denti) записати за филм *Маратонци трче почасни круг* из 1982, као култни филм у Југославији и Србији, који је био приказан у оквиру 20. Сарајевског филмског фестивала 2014. у почаст Бори Тодоровићу, који је преминуо те године:

Condito di humor nero e di scene slap-stick, *Maratonci* è un film che ha segnato una generazione di cineasti e cinespettatori jugoslavi. La visione di un mondo rurale in cui è conservata l'anima profonda della Serbia, in una relazione stretta tra la vita e la morte, che può venire trasmessa nella forma artistica del cinema (emblematica è in questo la figura di Đenka) è alla

² Капелети 1977: 15: „Мора се одмах навести једна премиса: у римском Театру Вале, симултани превод је убрзо престао, а публика је морала да се задовољи усменим упутствима у неколико прекида током сценског извођења. Ово се мора рећи зато што је, по нашем мишљењу, изгубљено континуирано уживање у представи а које позориште изискује. Свакако, многи елементи представе су на крају изгубили од своје оштрине и тако се изгубила тачнија интерпретација. Ковачевићева представа је својеврсна 'црна фарса', са крешендом криминалних дела интерпретираних на гротескни начин. Она говори о чудној породици, састављеној од шест чланова, власника необичног погребног подухвата под називом „Дуго коначиште”. Више од сто година продају ковчеге, које, након употребе, ноћу враћају у оптицај. Скоро сви су стари, неки и преко сто година: то су неумишљиви старци, сензуални и жедни живота, лишени свих моралних скрупула и спремни да ураде све што им одговара. Њихов ауторитаризам ствара апсурдну и гротескну баријеру са њиховим нећаком (или пранећаком), кога згњечи и протера 'црни' клан. Оно што је, по нашем мишљењу, изгубљено у представи понуђено у Риму била је гротеска, тон фарсе и јединствени комични квалитет. Међутим, глумци су нам се чинили високог стандарда, чак и ако је режија понудила мало инспирације, више настојећи да остане у оквирима одређених клишеа и превише понављајућих репрезентативних модела (режисер је био Љубомир Драшковић). Сазнали смо да је ова комедија постигла велики успех код публике у источноевропским земљама, посебно у Пољској. Ово делује сасвим разумљиво ако се узме у обзир друштвена и политичка критика својствена таквом делу. Међутим, мора се признати и извесна објективна дистанца као и укус који диктира публика попут италијанске” (прев. П. Л.).

base di molta della cinematografia dei due decenni successivi. Figure come quella del trisnonno Maksimilijan Topalović, sordo e muto ma ancora ben in grado di sparare con la sua bombarda dalla sedia a rotelle e di insidiare le grazie della governante, ritornano in personaggi come Grga Pitić in *Crna mačka, beli mačor* (Gatto bianco, gatto nero), film di Kusturica del 1998. Disponibile per intero su youtube in lingua originale – ma non è difficile trovarne anche i sottotitoli – *Maratonci* è un film che non può mancare nelle visioni di chi vuole capire le origini del cinema balcanico contemporaneo.³

Средином осамдесетих година, тачније 1985, у венецијанском часопису за позоришну уметност који приређује италијанско удружење драмских аутора, *Ridotto*, изашао је превод *Балканског шпијуна* (1984) под називом *La spia balcanica: commedia in due atti e dieci quadri* (*Балкански шпијун: комедија у два чина и десет слика*, Ковачевић 1985). Аутор превода био је Алесандро Дамијани (Alessandro Damiani, 1928–2015), италијански новинар и песник, писац, есејист и драмски писац Италијанске народне заједнице (Comunità nazionale italiana) у Хрватској, кога су дефинисали као интелектуалну и моралну вертикалу те заједнице (Цуцулић 2013). И можда није случајно да се Дамијани заинтересовао за Ковачевићево дело, не само због чињенице што је и он сам био драмски писац и аутор бројних критичких осврта из културе већ што је био близак песнику, писцу и књижевном историчару Еросу Секвију (Eros Sequi, 1912–1995), као и књижевном критичару Серђу Турко-нију (Sergio Turconi, 1928–2019), професорима на одсеку за италијанстику Филолошког факултета у Београду. Тој групи пријатеља припадао је и писац, новинар и преводилац Ђакомо Скоти (Giacomo Scotti, 1928), и сви су они у почетку полагали велике наде у Југославију, а југословенски аутори свакако су представљали изазов за италијанске интелектуалце, па је за похвалу то што је њихову, конкретно Дамијанову пажњу скренуо Душан Ковачевић, иако је овде реч о часопису који је месечник позоришног живота и који је самим тим морао имати ограничену читалачку публику.

Превод *Балканског шпијуна* појавио се, међутим, још једном: године 2010. у издавачкој кући СЕКОП из Кората (Corato) код Барија (Ковачевић 2010) изашла је књига која садржи четири Ковачевићеве драме. Избор драма, предговор и превод три драме (*Il professionista* (*Професионалац*), *Il cassonetto con cinque stelline* (*Контејнер са пет звездица*) и *Il dottor calzolaio* (*Доктор Шустер*)) урадио је српски песник и преводилац Драган Мраовић (1947–2022).⁴ Мраовић је једно време био генерални конзул СРЈ у Италији, а после

³ Денти 2014: „Зачињен црним хумором и слепстик сценама, *Маратонци* су филм који је обележио генерацију југословенских филмских стваралаца и гледалаца. Његова визија руралног света који чува најдубљу душу Србије, у блиској вези између живота и смрти, што се може пренети кроз уметнички медијум филма (лик Ђенке је у том погледу симболичан), темељи велики део кинематографије наредне две деценије. Ликови попут пра-прадеде Максимилијана Топаловића, глувонемог, али и даље способног да испали своју бомбу из инвалидских колица и који се удвара својој домаћици, понављају се у ликовима попут Грге Питића у Кустуричином филму *Црна мачка, бели мачор* из 1998. године. Доступан у целости на јутјубу на оригиналном језику – али није тешко пронаћи ни титлован филм – *Маратонци* су филм који мора да погледа свако ко жели да разуме порекло савремене балканске кинематографије” (прев. П.Л.).

⁴ Не одузимајући ништа популаризаторском аспекту овог издања, морамо ипак укратко истаћи неколике елементе који чине овај превод Ковачевићевих драма дискутабилним: очигледно је да је издање урађено збрзано и да није прошло кроз лектуру стручног италијанског лектора.

тога лектор нашег језика на Универзитету у Барију, и његова студенткиња Милица Кадих урадила је превод *Балканског шпијуна* (*La spia balcanica*) у оквиру свог постдипломског рада, па је превод уврштен у ово издање. Познат је српској јавности, између осталог, и преводом Дантеове *Божанствене комедије* (1996; в. Лазаревић Ди Ђакомо 2022) те целокупних дела Ђакома Леопардија, *Почивај заувек уморно срце моје* (1996), као и Бокачовог *Декамерона* (2001). Мраовић је свакако задужио нашу књижевност и културу јер је у Италији превео многе наше ауторе (Десанку Максимовић, Милована Витезовића, Бранка Миљковића, Љубивоја Ршумовића, Сашу Хаџи Танчића, Србу Игњатовић, Адама Пуслојића и наравно Душана Ковачевића).

У предговору насловљеном *Dusan Kovacevic a tre mani* (Душан Ковачевић у три руке), Драган Мраовић је записао:

Mentre facevo docente alla Facoltà di lingue e letterature straniere dell'Università di Bari negli ultimi anni del primo decennio del nuovo millennio, una mia studentessa dei corsi di specialistica, Milica Kadic, aveva da fare una tesi di laurea basata sul teatro serbo. Le proposi invece di fare una tesi sull'opera teatrale di Dusan Kovacevic. Lei accettò tale alternativa che poi doveva comprendere anche un pezzo teatrale di questo autore tradotto in italiano da parte della laureanda stessa e così nacque la traduzione di *Spia balcanica* del presente volume. Da parte mia avevo già tradotto, una decina di anni prima, tre drammi di Kovacevic mai pubblicati finora in Italia che presentiamo in questo volume. Fu facile capire che sarebbe stato molto interessante presentare al pubblico uno scrittore serbo per il teatro di fama mondiale ma con due traduttori diversi molto distanti per l'età a scapito mio. Difatti ho circa quarant'anni più di Milica. Ma anche questo è un fatto interessante perché si vedranno le traduzioni dello stesso autore di due generazioni diverse cioè di due sensibilità diverse. E si vedrà che il mestiere di traduzione letteraria ha nuovi eredi giovani già bravi.

Ho avuto inoltre fortuna di trovare un editore come Peppino Piacente della SECOP Edizioni di Corato tenendo presente che in Italia non si vedono tanto in giro i pezzi teatrali pubblicati come se fossero romanzi per differenza dalla Serbia dove tutti i drammi di Kovacevic, ma non solo di lui, sono pubblicati anche come libri di lettura e si vendono in buone tirature. Ma la SECOP Edizioni ha voluto fare anche questo esperimento e così siamo arrivati a questo risultato.

Sono comunque sicuro che questo dono ai lettori italiani non solo sarà apprezzato dai lettori stessi ma che sarà utilissimo ai gruppi teatrali italiani se vorranno rappresentare i pezzi di Kovacevic tenendo presente che sono fatti apposta con pochi attori e senza palcoscenici costosi. Volendo, per esempio, il dramma *Professionista* si può fare con soli due attori ed una voce in off mentre *Il cassonetto con cinque stelline* si potrebbe fare addirittura con un solo attore e una voce in off. Questo pezzo è stato rappresentato con grande successo da *Zvezdara teatar* di Belgrado nel *Festival Mediterraneo* di Bisceglie nell'agosto del 2001 e con Branislav Lecic, un noto attore serbo e una sola attrice, cioè con i soli due attori. Per il decoro bastano un tavolo e due sedie nel primo caso e un cassonetto d'immondizia nel secondo. Sono le cose che ovviamente contano nell'economia del gruppo teatrale.

Il piano si suona talvolta "a due mani" [*sic!* за quattro mani]. Questa traduzione di opere teatrali alla quale abbiamo voluto dare il titolo *Underground teatrale* per ricordare che Dusan Kovacevic ha vinto anche *Palma d'Oro* del Festival di Cannes nel 1995 per la sceneggiatura del film *Underground* di Emir Kusturica, è stata eseguita a due mani, cioè da due traduttori e da nessun traditore.⁵

У Италији постоји неписано правило да се не преводи на језик који није матерњи и то се овом приликом показало више него тачно. Не мислимо овај пут само на лексички избор, већ пре свега на стил и на синтаксу, који изискују преводиоца коме је италијански матерњи језик. Исто тако није јасно зашто латинично написана имена и термини који имају дијакритичке знаке у овом издању то немају (почев од корица и насловне стране!), а што свакако није прихватљиво с обзиром на то да је књига изашла 2010. године.

⁵ Мраовић 2010: „Док сам предавао на Факултету за стране језике и књижевности Универзитета у Барију крајем деведесетих, једна од мојих постдипломаца, Милица Кадих, имала је

Под покровитељством града Рима и амбасаде Србије у Италији, од 27. децембра 2011. до 27. јануара 2012. био је обележен месец српске културе у Италији под називом *Signore e Signori... La Serbia! (Gocnodo... Србија!)*. 25. јануара 2012. у Музеју римске цивилизације (Museo della Civiltà Romana) требало је да се одржи презентација горенаведеног италијанског издања Ковачевићих драма, где је требало да учествују сам Душан Ковачевић, затим професор историје средњоисточне Европе на Универзитету Рим Три, Франческо Гвида (Francesco Guida), те преводилац Душан Мраовић⁶.

Драган Мраовић је био у праву: његов превод требало је да буде користан и позоришним дружинама и то се управо и десило неколико година после изласка превода *Позоришног подземља*: од 12. до 31. јануара 2016. у Трсту, у позоришту *Il Rossetti – Teatro Stabile del Friuli Venezia Giulia* (Росети – Стални театар Фурланије), у сали Бартоли (Sala Bartoli), изведена је драма *Доктор Шустер* (Пини 2016), и то под изворним насловом, а не како гласи у преводу. Драматургију је радила Мила Лазић, сценографију и костиме Силвио Вујичић (Silvio Vujicic), а режију млада хрватска режисерка Хелена Петковић (1986). Глумци су били Рикардо Маранзана (Riccardo Maranzana), Лара Комар (Lara Komar), Естер Галази (Ester Galazzi), Франческо Миљачо (Francesco Migliaccio), Филипо Борги (Filippo Borghi), Андреа Ђермани

тезу о српском позоришту. Предложио сам јој да уместо тога напише тезу о драмама Душана Ковачевића. Она је прихватила ову алтернативу, која је укључивала и драму овог аутора коју је на италијански језик превела сама постдипломка, и тако је настао превод дела *Балкански ипијун* у овој књизи. Што се мене тиче, већ сам превео, око десет година раније, три драме Ковачевића, које никада раније нису објављене у Италији, а које представљамо у овој књизи. Било је лако разумети да би било веома занимљиво представити публици светски познатог српског позоришног писца, али са два различита преводиоца, веома различитих година, на моју штету. У ствари, старији сам од Милице око четрдесет година. Али и ово је занимљива чињеница јер ћемо видети преводе истог аутора од стране две различите генерације, односно два различита сензибилитета. И видећемо да професија књижевног превођења има нове младе наследнике који су већ добри.

Такође сам имао среће да пронађем издавача попут Пепина Пјачентеа из издавачке куће СЕК ОП у Корату, имајући у виду да се у Италији драме објављене као романи не виђају често, за разлику од Србије, где се све Ковачевићеве драме, и друге, објављују и као књиге за читање и продају се у добрим tiraжима. Али издавачка кућа СЕК ОП је желела да направи овај експеримент, и тако смо постигли овај резултат.

Уверен сам да ће италијански читаоци ценити овај дар, као и да ће бити изузетно користан италијанским позоришним групама ако желе да изводе Ковачевићеве драме, имајући у виду да су оне посебно осмишљене са само неколико глумаца и без скупих сцена. На пример, драма *Професионалац* може се извести са само два глумца и *voice-over*-ом, док би се *Контејнер са пет звездица* могао извести чак и са само једним глумцем и *voice-over*-ом. Овај комад је са великим успехом извео Звездара театар из Београда на Медитеранском фестивалу у Бишељеу у августу 2001. године, са Браниславом Лечићем, познатим српским глумцем, и једном глумицом – то јест, само са два глумца. За сценографију сто и две столице су довољни у првом случају, а контејнер за смеће у другом. То су очигледно ствари које су важне за економију позоришне групе.

Клавир се понекад свира са 'две руке' [*sic!* за четири руке]. Овај превод позоришних дела, којем смо желели да дамо наслов *Underground teatrale* [Позоришно подземље] како бисмо подсетили да је Душан Ковачевић такође освојио Златну палму на Филмском фестивалу у Кану 1995. године за сценарио филма *Underground* Емира Кустурице, урађен је са две руке [*sic!* за четири руке], односно са два преводиоца и без издајника" (прев. П. Л.).

У последњој реченици Мраовић мисли на игру речи на италијанском: *traduttore* (преводиалац) : *traditore* (издајник).

⁶ Презентација је међутим отказана јер је Душан Ковачевић био спречен да учествује на том догађају (Б. а. 2012).

(Andrea Germani) и Адријано Браидоти (Adriano Braidotti). Каже се у дневном листу за позоришне представе *Corriere dello Spettacolo* следеће:

I personaggi di Dušan Kovačević sono eroi tragici inseriti in una commedia dai toni profondamente noir che risultano, proprio per questo, grotteschi, fuori luogo, avulsi dal contesto, prigionieri di una società disumanizzante. I ruoli, apparentemente semplici nascondono, sotto la superficie, drammi profondi causati dalla convivenza di epoche e civiltà diverse, di mondi arcaici, moderni e contemporanei, in cui la violenza si scontra con un'educazione tipica della borghesia mitteleuropea ormai morta, spazzata via dall'indifferenza per il valore della vita da parte di una generazione uscita da una guerra fratricida che continua ad essere presente, celandosi dietro ai regolamenti di conti fra bande nemiche, perché "la guerra quando comincia non sa fermarsi, visita ogni casa." Ognuno vive in un proprio quadro senza comprendere quello in cui stanno gli altri, da cui è completamente separato.⁷

Наводи се и да је ово прилика да италијанска публика упозна писца као што је Душан Ковачевић, аутор *Подземља*, с обзиром на то да је мало његових дела преведено на италијански. На крају се закључује: "I lunghi applausi finali hanno dimostrato il buon apprezzamento da parte del pubblico."⁸

У закључку: више је него очигледно да је у Италији дело Душана Ковачевића цењено како од стране стручне критике, тако и од стране шире читалачке и гледалачке публике. Италијани схватају да је реч о култном југословенском и српском аутору, и успевају да схвате хумор Душана Ковачевића и поред потешкоћа да се тај хумор адекватно преведе, јер изискује познавање дотичног душтвено-културног контекста. У том смислу пожељно је надати се и очекивати да ће бити и других превода његових драма, што би свакако допринело упознавању српске културе у Италији. Реч је о аутору врхунске вредности, који заслужује квалитетне и далеко бројније преводе ван Србије, укључујући Италију.

ЛИТЕРАТУРА

Алигијери 1996: D. Aligijeri, *Božanstvena komedija*, (prevod i bilješke Dragan Mraović), Podgorica: CID.

Б. а. 2008: [Б. а.], Incontro con Emir Kusturica, domenica 2 novembre, ore 17.45, *Cineteca. Il mensile di informazione cinematografica*, novembre 2008, а. XXIV, n. 11.

⁷ Пини 2016: „Ликови Душана Ковачевића су трагични јунаци уметнути у комедију са дубоко ноарским призивом, што их чини гротескним, неумесним, одвојеним од свог контекста, заробљеницима дехуманизујућег друштва. Њихове наизглед једноставне улоге крију, испод површине, дубоке драме изазване коегзистенцијом различитих епоха и цивилизација, архаичних, модерних и савремених светова, где се насиље сукобљава са образовањем типичним за сада мртву средњоевропску буржоазију, коју је помела равнодушност према вредности живота генерације рођене из братоубилачког рата који и даље траје, кријући се иза обрачуна између непријатељских банди, јер 'Рат, када крене, не зна да стане. Посети сваку кућу...' Свака особа живи у свом оквиру, без разумевања других, од којих је потпуно одвојена."

⁸ Исто: „Дуг аплауз на крају показао је одушевљење публике."

- Б. а. 2012:** [Б. а.], Отказана промоција књиге Душана Ковачевића у Риму, *Блиц*, 25.12.2012.
- Веки 1999:** P. Vecchi, *Emir Kusturica*, Roma: Gremese Editore.
- Денти 2014:** D. Denti, Cinema: la famiglia Maratonci al giro d'onore, agli archetipi del film balcanico, *East Journal*, 21/08/2014: <<https://www.eastjournal.net/archives/46920>>.
- Капелети 1977:** D. Cappelletti, Un mese di Jugoslavia al "Premio Roma", *Il dramma. Mensile dello spettacolo*, a. LIII, n. 5–6, luglio-agosto 1977, 14–16.
- Ковачевић 1985:** D. Kovačević, *La spia balcanica: commedia in due atti e dieci quadri*, Trad. Alessandro Damiani, *Ridotto: rivista mensile di cultura e di vita teatrale*, Venezia: [Stamperia Editrice giÃ Zanetti], a. 35, n. 8–9, 1985, 54–90.
- Ковачевић 2010:** D. Kovacevic, *Underground Teatrale*, Trad. a cura di Dragan Mraović, Corato: SECOP, 2010.
- Лазаревић Ди Ђакомо 2022:** P. Lazarević Di Giacomo, La ricezione di Dante presso i serbi, y: *Itinerari danteschi nelle culture slave*, a cura di Giovanna Siedina, Firenze: Firenze University Press, 205–224.
- Ломађистро 2000:** B. Lomagistro, Dušan Kovačević, *Treccani*, VI Appendice, <[https://www.treccani.it/enciclopedia/dusan-kovacevic_\(Enciclopedia-Italiana\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/dusan-kovacevic_(Enciclopedia-Italiana)/)>.
- Мраовић 2010:** D. Mraovic, Dusan Kovacevic a tre mani, y: Dusan Kovacevic, *Underground Teatrale*, Trad. a cura di Dragan Mraovic, Corato: SECOP, 5–6.
- Пини 2016:** P. Pini, Il Rossetti di Trieste mette in scena, in prima nazionale, "Doktoršuster" [sic!] di Dušan Kovačević, *Corriere dello Spettacolo*, 25.01.2016: <<https://www.corrieredellospettacolo.net/Archivio/Corriere/www.corrieredellospettacolo.com/2016/01/il-rossetti-di-trieste-mette-in-scena.html>>.
- Силвестри 2003:** Silvana Silvestri, Visioni d'Europa, *Il Manifesto*, 27/09/2003.
- Фериньо 1999:** Giuseppe Ferrigno, "Underground" fra volontà di potenza e sentimento sociale: c'era una volta un Paese con capitale Belgrado, *Riv. Psicol. Indiv.*, n. 45, 113–122.
- Цуцулић 2013:** K. Cuculić, Alessandro Damiani: intelektualna i moralna vertikalna talijanske zajednice, *Novi list*, 16. rujan 2013.

Persida S. Lazarević

DUŠAN KOVAČEVIĆ'S DRAMAS IN ITALY

Summary

This paper explores the reception of Dušan Kovačević's plays in Italy. Renowned primarily as the screenwriter of the acclaimed film *Underground*, Kovačević first captured the attention of the Italian audience in 1977 when the theater *Atelier 212* toured Rome with *The Marathon Family*. The publication of Alessandro Damiani's translation of *The Balkan Spy* in 1985 marked a significant milestone in his Italian debut. In 2010, four of Kovačević's plays – *The Professional*, *Doctor Schuster*, *Five-Star Container*, and *The Balkan Spy* – were collectively published under the title *Underground*

Teatrale, translated by Dragan Mraović and Milica Kadić. Subsequently, *Doctor Schuster* was staged in Trieste in 2016, receiving an enthusiastic response from both critics and the public. The artistry of Dušan Kovačević is highly esteemed among Italian critics and audiences alike, and further translations of our most celebrated playwright are certainly warranted.

Keywords: Dušan Kovačević, plays, reception in Italy.